

NŐK A TÉRBE ÉS A TÁRSADALOMBAN

Az utóbbi években a hazai (társadalomtudományi) szakfolyóiratok sorra vállalkoznak arra, hogy a nők társadalmi helyzetéről, a nők és férfiak viszonyáról, a feminizmusról való diskurzust saját diszciplínájukon belül vagy éppen annak határait feszegetve; ha nem is meghonosítsák, de legalább megkezdjék. (Széles körben a legismertebb ezek között a *Repli-ka* kiadásában megjelent, Férfiuralom címet viselő kötet, de a *Café Babel* vagy legutóbb a *Thalassa* feminizmus-számaait is fontos említenünk.) Az egyik első ilyen kísérlet az MTA Regionális Kutatások Központjának folyóiratához, a *TÉ*-hez kötődik. A kötet szerkesztőinek nem volt könnyű dolga, s a nehézségek természetéről már akkor benyomásokat szerezhetünk, ha végignézzük a szerzők hátulapon szereplő listáján. Noha a regionális kutatások hazai műhelyére általában az interdiszciplinaritás jellemző, és az Intézet munkatársai között sem csupán geográfusokat találunk, mégis, a geográfia az a tudományág, amely kitüntetetten a térrel foglalkozik, amelytől így elválaszthatatlan a társadalmi folyamatok térbeli szemlélete is. A külföldi, mindenekelőtt angolszász szerzők között többségben vannak a geográfusnők egy-egy szociológus és közgazdász társaságában, a magyar cikkek szerzői sorában mindössze egyetlen geográfusnőt (ő a kötet egyik szerkesztője) találunk, a többiek – leszámítva a Könyvjelző rovat két recenzensét – a regionális ill. földrajzi kutatásokhoz távolról sem kapcsolódnak. Mindez nem véletlen, miként Timár Judit bevezető tanulmányából kiderül.

Már a nők geográfián belüli tanulmányozásának mint önálló kutatási irányynak, tudományágnak a magyar megnevezése is problémát jelent. A szerző a *nőföldrajz*, a *nemek földrajza*, a *feminista földrajz* fogalmakkal ismertet meg bennünket, rámutatva azok érvényességi korlátaira, fakadjanak bár a fogalom sugallta szemléletből, az eredeti angol elnevezés (gender studies) magyarra fordításának nehézségeiből vagy éppen a feminista jelzővel szembeni honi ellenérzésekből. Tanulmányában Timár mindhárom fogalmat használja, egyenértékűnek tekintvén őket – s ez korántsem zavaró –, a fogalomhasználat bizonytalansága azonban jelzi, mennyire nincsen tere, hagyománya e kutatási irányynak a magyar földrajztudományban. Miközben a feminista geográfia angolszász nyelvterületen, mindenekelőtt Észak-Amerikában önálló diszciplínaként létezik és autonóm kutatási, oktatási intézményrendszere van. Amellett, hogy rövid tudomány- és társadalomtörténeti áttekintést ad a helyzet okairól, a szerző arra keresi a választ, melyek lehetnének a rendszerváltás utáni Magyarországon a nőföldrajzi kutatások legfontosabb irányai. Az egyik releváns kérdés az, hogy a nők és a férfiak társadalmi helyzetében fennálló egyenlőtlenségeknek milyen térbeli vonatkozásai vannak. A legutóbbi népszámlálás foglalkoztatottsági ill. iskolai végzettségi adatainak felhasználásával a szerző példaszerűen mutatja be, miként lehetséges a nemek, a nagytítjak, a város és falu szintjein fennálló egyen-

lőtlenségek együttes elemzése, s ezáltal a felszínes általánosítások elkerülése. A másik kérdés az, hogy a férfi és a nő más-sága vajon jelentkezik-e s miként a térszemléletben, a környezettel, térrel szemben támasztott igények területén. Jól ismert az amerikai városok elnöiesedett szuburbijája és a férfiak által birtokba vett város kettőssége. E kettősséggel a kötet más szerzői (*Elisabeth Bäschlín, Susan Hanson*) is foglalkoznak. Ők egyrészt hangsúlyozzák, hogy e dichotómia nem univerzális érvényű, hanem csupán az amerikai fehér középosztály viszonyait jellemzi. Másrészt azt emelik ki, hogy ebből az otthonülő nő – dolgozó férfi toposzává merevült társadalmi és térbeli dichotómiából érdekes módon senki nem jutott el addig a gondolatig, hogy ha ez így van, akkor talán meg kéne kérdezni a nőket arról, milyen lakóterekben érzékelik jól magukat. (Ismerjük a szűkös lakótelepi konyhákat.) Timár is fölveti e gondolatokat, ugyanakkor azt is kiemeli, hogy Magyarországon a férfiak ill. a nők térhasználati közötti különbségeket nem ez a kettősség, hanem inkább a nők és férfiak munkamegosztási pozícióinak különbözősége határozza meg; az a tény például – s itt a szerző saját kutatásai eredményére hivatkozhat –, hogy a házastársak többnyire nem azonos munkahelyen, s még csak nem is azonos gazdasági ágban dolgoznak.

Timár Judit tanulmánya kijelöli azokat az irányokat, témákat, melyekkel a kötetbe gyűjtött cikkek foglalkoznak. Tartalmilag a geográfia és a feminizmus viszonyát körbejáró, megvilágító, túlnyomóan elméleti jellegű írások mellett mindenekelőtt a munka világa az a terület, amelyet, ha implicit módon is, de majd mindegyik cikk szerzője tárgyal, érint. Érthető ez a hangsúly, hisz egyrészt mindannyiunk életének központja, így vagy úgy, a munka, másrészt – s ez ugyancsak sokunk mindennapi tapasztalata lehet –, a férfiak és nők közötti egyenlőtlenségek, mi több, megkülönböztetések éppen a munka világában, a társadalmi reprodukció e szférájában érhetők leginkább tetten. Két megjegyzés kívánkozik ide. Az egyik (az egyetlen) kritikái. Noha hiányérzetem az olvasás közben majdnem eltűnt, főként a laikus olvasók miatt – s magam is az vagyok –, úgy gondolom, hogy a tájékozódást megkönnyítette volna egy olyan bevezető (is), amely a kötetbe került cikkek kiválasztásának szempontjairól szólván afféle iránytűként szolgál. Másik, elismerő megjegyzésem azonban annak a tematikai, időbeli és térbeli gazdagságnak szól, amely a szerkesztők munkája nyomán feltárult előttem: a 19. századi angol mezőgazdaságtól a pénzüintézetek mai világáig, a Heves megyei Besenyőtelektől Kínáig, India tartományáig szólnak a szerzők arról a témáról, amely ugyanaz s mégis mindig más: a nőkről. A gazdagság a műfajok területén is megmutatkozik: található a kötetben tanulmány, kutatási beszámoló, interjú és szociográfia egyaránt.

Rövid ám annál izgalmasabb eszmétörténeti áttekintést kínál az angolszász feminista geográfiáról Timár Judit Neil Smith-szel, a kötetben szereplő egyetlen (angol-amerikai) férfi geográfussal készített interjúja. A földrajztudományban el-

uralgó technológiai szemlélettel és tudományos ortodoxiával szemben századunk hatvanas-hetvenes éveiben a feminista és a szocialista(!) megközelítés jelentette a kihívást, amennyiben a társadalmi egyenlőtlenségekre figyelve hangsúlyozta, „... hogy a geográfiai kérdések a társadalmi környezetükbe ágyazódnak be, hogy az állítólagos »objektív« földrajzkutatás nem lehetséges, de – amennyiben az ilyen kutatás a *status quo*-t erősíti meg – nem is kívánatos.” (p. 46.) A 80-as évek végéig a feminista geográfia – szemben a reneszánszát élő és igen produktív marxista paradigmával, melynek egyébiránt Smith világhírű képviselője –, marginalizálódott, ekkor azonban, számos tényező együtthatásának köszönhetően, a helyzet megváltozott, a feminizmus „szellemi és politikai” ereje ma nagy vonzerővel bír. A beszélgetés során szó esett a feminista geográfia és a posztmodernizmus közötti erős affinitásról és ugyanakkor a két irányzat mely különbségeiről. A legalapvetőbb eltérést Smith abban látja, hogy míg a posztmodernizmus nem vesz tudomást a társadalmi egyenlőtlenségekről, osztályokról, addig erre a feminizmus – hisz a nemek közötti különbség nem más, mint a társadalmi különbségek egy fontos válfaja – igen érzékeny, s éppen ezáltal hordozza magában egy átfogó, s egyúttal politikai erőt képviselő, kritikai társadalomelmélet megalkotásának lehetőségét.

Susan Hanson nem a smith-i kritikai megismerés perspektívájából tekint a geográfia és a feminizmus viszonyára. A két diszciplína legutóbbi évtizedekben végbement fejlődésének folyamánként kialakult elméleti azonosságokat, s ezáltal a két tudományág párbeszédének, találkozásának másfajta lehetőségét hangsúlyozta. A szerző ebben a vonatkozásban három szempontot tart kiemelésre méltónak. Először is azt, hogy mindkét tudományra jellemző a mindennapi tapasztalatok fontossága, a materiális – érzékelhető, megélhető – világhoz való intenzív kapcsolódás. Mindez azt is jelenti, hogy egyre kevésbé van értelme univerzális kategóriákban gondolkodni – a geográfia ilyennek tekintette a távolság, a feminizmus a patriarchátus fogalmát. Mindkét tudomány felismerte azonban a kontextus, vagyis ama térbeli, történelmi és társadalmi hely megértésének fontosságát, amelyet a megismerő ember – nő vagy férfi – elfoglal a világban, s amely meghatározza azt a világlépet is, amely önmagáról, másokról s az őt körülvevő világról gondolkodik. E megközelítés mögött a feminizmus ama tudásszociológiai meggyőződése húzódik, amely szerint nincs univerzálisan érvényes perspektíva, minden tudás, vélekedés szituációba ágyazott, s mint ilyen korlátozott. Hanson szerint mindez nem jelent relativizmust, éppen ellenkezőleg: ez a koncepció lehetőséget nyújt arra, hogy az egyes ember felelősséget vállaljon nézőpontjáért, tudásának tartalmáért. Az eltérő kontextusok elismerése egyúttal azt jelenti, hogy mindkét tudományág nagy jelentőséget tulajdonít a különbözőségeknek. A feminista tradíció számára ebben a vonatkozásban erősen vitatott, döntő és fontos kérdés, hogy lehet-e

beszélni a nemek közötti különbségekről anélkül, hogy egyúttal hierarchiáról is beszéljünk, más szóval, elképzelhető-e a férfiak és nők közötti egyenlőtlenségek megszüntetése anélkül, hogy egyúttal a különbözőséget is meg kéne szüntetnünk? Hanson – s mások – véleménye szerint az egyenlőség nem a különbözőségek megszüntetését jelenti, „csupán” egyenlő bánásmódot jelent meghatározott kontextusokban (például munkavállalóként). Hanson tanulmánya többek között arra hívja fel figyelmünket, hogy a nemek közötti viszonyokról nem érdemes, sőt egyenesen káros, mert félrevezető, dichotómiákban gondolkodnunk s beszélnünk. Elméleti téziseinek alátámasztásához tényerveket Hanson saját munkaerő-piaci kutatásaiból meríti. Fontosnak és meggyőzőnek tűnik gondolatmenete arról, hogy a férfi és női munka elkülönítése, a munkaerőpiac nemek szerinti szegregációja bármennyire támaszkodjék is a két nem biológiai, fiziológiai (tehát „természet adta” s mint ilyen, „örök”) különbségeinek elméletére, mondjuk inkább, mítoszára, mindannyiszor a konkrét munkaerő-piaci igények, alkuk, kompromisszumok, definíciók – tehát a kontextus – függvénye. A szöveget például tipikus női munkának tekintették az Óhazában, egy angol kisvárosban, ahol a férfiaknak a helyi munkaerőpiacon a bányászat kínált kenyérkereseti lehetőséget. A kivándoroltak új hazájában, Amerikában azonban, más helyi munkahely nem lévén, a munkaadók a férfiak munkakörébe utalták a szövest, az asszonyoknak ezzel szemben az előkészítő és befejező munkaműveletek maradtak. Figyelemre méltó természetesen, hogy noha térben-időben változik a kontextus, azért a munkaerőpiacon mindig a férfiak javára dől el az egyes munkatípusok újra- vagy átdefiníciója.

A *Kitekintő* rovatban mintha erre a gondolatra rímelve Janet Henshall Momsen tanulmánya. Az angol mezőgazdaság történeti s egyben regionális áttekintése során felhívja a figyelmet arra, hogy a nők részvétele ill. ennek statisztikai megjelenítése a mezőgazdaságban számos tényező függvényében alakul. A 19. század folyamán például az aratás során a sarlót főlvtája a kasza, s ezáltal a gabonatermő vidékeken a női mezőgazdasági munkavállalók háttérbe szorulnak a férfakkal szemben. A viktoriánus ideológia elterjedése s a jogi kodifikáció például azt eredményezte, hogy a mezőgazdasági munkavállalás helyett a nők tömegesen szegődtek el házicsélnék. Ami viszont a jelenlegi helyzetet érinti: Klet-Anglia vegyes gazdálkodással jellemezhető területein a mezőgazdaság – elsősorban a zöldségtermesztés és baromfi-tenyésztés – képzeten, részmunkaidős, rosszul fizetett asszonyoknak ad elsősorban munkát, akik ugyanakkor elégedettek helyzetükkel. Egyrészt, mert családi és munkavállalói kötelezettségeiket egy ilyen struktúrában egyeztetni tudják (s kerestük a családi bevételek között amúgy is csak kiegészítés), másrészt, mert jól érzik magukat a munkahelyi közösségben. Momsen következtetése: „... a kapitalista termelési mód és a patriarchális családi viszonyok együtt konzerválják a vidéken élő nők másodrendű státusát.” (p. 120.)

Amartya Sen, arra keresvén a választ, miért hiányzik 100 millió(!) nő a világon, Ázsia, Észak-Afrika világába kalauzol el bennünket. A hiány azt jelenti, hogy bizonyos országokban a női halandóság mértéke jóval nagyobb mértékű annál, mint akkor lenne várható, ha nők és férfiak egyformán táplálkoznának és egyformán részesülnének az egészségügyi ellátásból. Bármilyen plauzibilisnek tűnjék is e demográfiai jelenség okairól elterjedt kétféle magyarázat, nevezetesen a Nyugat és a Kelet közötti kulturális különbségek ill. a tömeges szegénység, a gazdasági fejletlenség hangsúlyozása, a szerző meggyőző példák sokaságával mutat rá ezen érvelések hiányosságára. Ami a nőkel való bánásmódban megnyilvánuló nyugati kulturális fölényt illeti, elegendő csak Dél-Ázsiára utalni: Srí Lankán, Indiában, Pakisztánban nőket választottak az ország élére, az indiai törvényhozásban magasabb a nők aránya, mint az amerikai képviselőházban. A szegénység és a magas női halandóság összefüggését cáfolja például a Kínában az 1979-es reformok után kialakult helyzet, amikor is a gyors gazdasági fejlődéssel párhuzamosan romlott a nők relatív halandósági mutatója. Éppen a kínai eset kapcsán mutatja be Sen, hogy a gazdasági tényezők mellett a kulturális, társadalmi, politikai összefüggések miként befolyásolják a női mortalitás alakulását: a Kínában bevezetett egygyermekes családmodell, az egészségügyi ellátási rendszer ezzel egyidejű felbomlása valamint a fiúgyermekek tradicionálisan nagyobb megbecsülése együttesen vezetett ahhoz, hogy megnőtt a lányok csecsemőkori halandósága. Sen ugyanakkor leszögezi, hogy a nők ott rendelkeznek nagyobb gazdasági függetlenséggel, hatalommal, és így jobb túlélési perspektívával, ahol (az esetleges tulajdonjog mellett) a háztartáson kívüli munkavállalás elterjedt és a családon belül is elismert jövedelemszerzési forma. A munkavállalás tehát emancipáló, egyenrangúsító eszköz és javítja a női életesélyeket.

A magyarországi női munkavállalókra áttérve, tanulmányában *Bihari Szusanna* a pénzügyi szférában – takarékszövetkezetek és bankfiókok élén – vezető pozíciót betöltő nők és férfiak körében végzett kutatásának eredményeiről számol be. A vizsgálatot az az egyedülálló tény teszi különösen érdekessé, hogy a bankszakma 80-as évek végén bekövetkező (anyagi és presztízsbeli) látványos felfutása egy előtűnő szférában ment végbe. 1991-ben a bankfiókvezetők 40,5, a takarékszövetkezeti vezetők 49,2%-a volt nő. Ennek ellenére Bihari vizsgálatából úgy tűnik, hogy a női vezetők – akik férfi kollégáikhoz hasonlóan kétségbe vonták, hogy létezne nemek szerinti diszkrimináció a vezetők körében – több szempontból hátrányban vannak a férfiakkal szemben. Többségben ők a második, harmadik vonalbeli vezetők között találhatóak. Alacsonyabb képzettségi színvonallal rendelkeznek, mint a férfiak, még a bankszakmában is, ahol pedig többnyire fiatal, főiskolán, egyetemen frissen végzett szakemberek kerültek vezető pozícióba az elmúlt néhány évben. Többen vannak a nők körében olyanok, akik

– a gyermekvállalás időpontjától nem függetlenül – tanulmányaikat nem nappali tagozaton folytatták. A bérek közötti különbségek ugyan az intézmények szintjén, vagyis a bankok ill. a takarékszövetkezetek között nagyobbak, mint a nemek szerint, a nők valamivel mégis alacsonyabb fizetéssel, jövedelemmel bírnak a férfiaknál. A legfeltűnőbb s egyúttal leginkább elgondolkodtató a férfi és női karrierminták különbsége. A női vezetők pályafutásának jellegzetes típusa a belső karrier, a számlálrán való fokozatos előrelépés. A férfiak körében ezzel szemben több példát talált a kutató az ugrások – tehát a számlálrá fokait átugró – karrierre, s csak a férfiak körében fordult elő, hogy kívülről s eleve vezetőként kerültek a pénzügyi szférába. A nők karrierjüket nagy árat fizetnek. Míg a vezető férfiakat az átlagosnál stabilabb családi háttér jellemzi, addig ez a nőkről nem mondható el; közöttük háromszor többen váltak el, mint férfi kollégáik között, s a vezető nők között az elváltak aránya másfélszer nagyobb az országos átlagnál. A férjek nem támogatták e nők karriertörekvéseit, s a házasságban élő vezető nők is arról számoltak be, hogy az otthoni munkában, a gyermeknevelésben szüleik támogatták őket, házastársaikra nemigen számíthatnak.

A munkavégzés e modern szférájából egy háromezer lelkes Heves megyei településen, Besenyőtelken élt és élő nők világába vezet Örszigethy Erzsébet szép, gazdagon szőtt szociográfiája. A szerzőt, aki századunkat átfogóan mutatja be a kismemesi eredetű falu különböző rétegeihez tartozó nők szocializációs mintáit, leginkább a női autonómia és a proletarizálódás, más szóval a hagyományos női szerepkörök és a szocializmus egalitárius politikájának ellentmondásos viszonya foglalkoztatja. Örszigethy szerint a két világháború között a besenyői nők többségét a viszonylagos függetlenség jellemezte, az asszonyok nem férjeik kapcsolt részei voltak – említésre méltó, hogy a faluban a nőket az örökösödési szokásjog egyenlőnek tekintette a férfiakkal. A 20 holdnál nagyobb földbirtokkal rendelkező családokban élő nők tartoztak a leginkább családfüggő típushoz, míg a helyi társadalom alapzatát alkotó törpebirtokos, proletár, cselédsorban lévő családokhoz tartozó, a családon kívüli munkára eljáró nők alkották a legnépesebb csoportot. A cselédek és leszámazottaik elkerültek Besenyőtelekről, a többiek maradtak, s a szerző sorra veszi, milyen egyéni és kollektív stratégiákat tett lehetővé a szocializmus éveiben a helyi munkaerőpiacra felkínált „kiszolgáltatót munkakörök” sokasága a hajdan sokszínű, tagolt, viszonylagos autonómiával rendelkező asszonytársadalomnak. A családtól függő birtokos gazdfeleségekből például háztartásbeliek lettek; a magára sokat adó faluban a kisbirtokos és szegényebb iparos családokból származó hímezők, varrónők és utódok a helyi tévesz varrodájában találtak munkát; a törpebirtokosok hajdan bejárónó lá-

nyai takarítók, konyhalányok lettek a 60-as években, míg a kofák, piacológok utódai bolti eladók, és így tovább. A szerző szerint a szocialista években a relatív önrendelkezés szabadsága csak a „parasztias asszonygazdák” életében volt elérhető. Ugyanakkor, a polgárosodás helyi, századunk eleje óta tartó útjának felrajzolásával Órszigethy bemutatja az igazi besenyei karaktert hordozó, és az autonómia felé elmozdulni képes „tanult, polgáriás vállalkozó kisebbség” női képviselőit is.

Éppen ezzel ellentétes irányba visz azoknak az asszonyoknak az útja, akikkel Tardos Katalin találkozott Somogy megyei kutatása során. A vizsgálat kérdése az volt, hogy munkanélküli segélyből kizártak és a tartós munkanélküli segélyen lévők körében milyen különbségek állapíthatók meg a férfiak és nők, a város és falu dimenziójában, s ez milyen hatással van az újra elhelyezkedés esélyeire. Noha az országban a munkanélküliek között nagyobb arányban találunk férfiakat, a mintában a nők mindkét csoportban felülreprezentáltak voltak. A munkanélküli segélyből kizártak között főként kisgyerekes falusi nőket talált a kutató, akiket azért zárnak ki a támogatásból, mert elutasították a felajánlott munkahelyeket. A tartós munkanélküliek között az idősek, szakképzetlenek, betegek találhatók, s noha a férfiak általában betegebbek, a járadékos nők kétharmada falun lakik, ill. 52%-uk falun él, s ennek oka a szerző szerint az, hogy a falun élő nők a munkaerőpiac legkevésbé szakképzett csoportját alkotják. Tardos fölteszi a kérdést: miért tipikusan falusi jelenség a nők körében a tartós munkanélküliség? Úgy gondolja, hogy olyan elsőgenerációs munkavállalókat érint a munkanélküliség, akik számára a városi, ingázó munkahely nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. A tartósan munkanélküli asszonyok számára az önálló háztáji gazdaságba való visszahúzóds a kényszerhelyzetre adott válasz, amely azonban egyúttal erősíti a hagyományos női szerepeket. A férfiakra ugyanez nem áll, ők, ha a mezőgazdaság felé fordulnak is, vállalkozók lesznek, kilépnek a piacra.

Ha más összefüggésben, de Barbara Einhorn is fölveti a rendszerváltó kelet-közép-európai társadalomban élő nők életében várható – tanulmányát 1991-ben írta – fordulatot, a tradicionális női szerepek újraéledését. Einhorn arra kereste a választ, hová tűntek a rendszerváltás után a nők, a nőmozgalmak a politikából, a közéletből. Mi az oka annak, hogy az új demokráciák „férfi demokráciák”? A múltbéli gyökereket keresve egyrészt a hol nosztalgiával említett, hol az emlékezetből kitorölt hivatalos nőpolitika, nőmozgalmak Janus-arcúságát említi. Akkoriban sok nyugati feminista számára irigylésre méltónak tűnt a női foglalkoztatottság, a nők továbbtanulási esélyeinek ugrásszerű javulása, a gyermekintézmények hálózata. Ugyanakkor a szocialista paradigma a nők emancipációjának feltételeként kizárólag a nők munkaerő-piaci részvételét határozta meg – a másodlagosnak tekintett egyéb különbségek automatikus megszűnését remélte. Mindez azonban a nőkre anyaként és munkavállalóként na-

gyobb terhet rótt, mint a férfiakra. A rendszerváltás után a női munkanélküliség, a gyermekgondozási intézmények megszűnése ill. piacosodása megnehezítik a nők munkába állásának esélyeit. Mindez ugyanakkor a nők tradicionális szerepkörének ideológiai felértékelődésével jár. Emellett a katolikus egyház befolyásának, a családnak morális értéket tulajdonító politikuskoknak és a nőket instrumentalizáló nemzeti ideológiai áramlatoknak köszönhetően a nők reprodukcióval – abortusz – kapcsolatos választási jogát is erősen korlátozzák ezekben az országokban. S hogy hol vannak a nők, akik mindezek ellenében fölemelnek a hangjukat, akik a rendszerváltás előtti ellenzéki mozgalmakban olyan jelentős szerepet játszottak? Visszahúzódtak a nyilvánosság elől, s hogy ez így történt, abban nagy szerepet játszik a múlt: a mindentudó állam és politika elől a nők számára a család jelentette az egyetlen menedéket. „Ezért készek voltak arra, hogy megfessék az árát annak, hogy teret hagynak az individualitásnak, és még az előtt is hajlandók voltak szemet hunyni, hogy az így megmentett autonómia a férfiak autonómiája.” (p. 65.)

Remélem, e rövid ismertetés alapján is kitetszik, igényes, érdekesítő és igen informatív kötetet vesz kezébe az olvasó. Emellett, hogy – a lehető legáltalánosabban fogalmazva – a nők problémái iránt érdeklődő, a társadalmi egyenlőségekre érzékenyen figyelő nők és férfiak, szakemberek és laikusok számára egyaránt haszonnal forgatható, ráadásul, legalábbis a kívülálló megítélése szerint, úttörő jelentőségű a honi geográfiában. A kötetben szereplő tanulmányok elolvasása után nem csupán tudásban gyarapodott az ember, hanem talán másként tekint magára s az őt körülvevő tárgyi és emberi világra is.

(*Tér és Társadalom* 1993/1–2. Szerkesztette: Timár Judit és Zentai Violetta.)

Váradi Monika Mária

L'HOMME
Zeitschrift für Feministische Geschichtswissenschaft

Az osztrák feminista történettudományi folyóirat 1990 decemberében jelent meg először. A folyóiratot nyolc osztrák történész asszony alapította, de 1995. óta osztrák, német és svájci tudósok adják ki.

Több mint másfél évtized múlt el azóta, hogy megjelentek az első olyan folyóiratok, amelyek az új kutatási iránynak, a *nőkutatásnak* adtak nyilvánosságot. Ez idő alatt ez az interdiszciplináris kutatási terület jelentősen bővült, tudományos teljesítménye szinte robbanásszerűen megnőtt. A nő-kutatás ugyan hagyományosan interdiszciplináris jellegű, és arra törekszik, hogy minél több területen mutassa be a nő-